
Indledning

Migration og medborgerskab i en globaliserende verden

Dette temanummer af *Kvinder, Køn & Forskning* sætter fokus på køn, migration og medborgerskab.¹ Indlæggene undersøger og debatterer kønsrelationer, mobilitet, tilhørsforhold, og hvordan migranternes medborgerskab skabes, forhandles eller reproduceres i mødet med værtslandet og tværs over grænser. Udgangspunktet er, at migration finder sted i en globaliserende verden; en verden hvor økonomiske, politiske, kulturelle, religiøse, kommunikationsmæssige processer er sammenvævede og overskrider nationale grænser. Udtrykket *globaliserende* peger på, at processerne er fortløbende og ufuldstændige, ligesom globaliseringen har forskellige konsekvenser for forskellige mennesker. Adgangen til ressourcer og mobilitet er ulige fordelt.

Migration nævnes ofte som en konsekvens og manifestation af globalisering (van Hear 1998, 252). Set i tørre tal er den menneskelige mobilitet steget i de sidste 35 år, både i forhold migration og turisme

(Zlotnik 1999). Den øgede menneskelige mobilitet forklares blandt andet med den billige adgang til jetfly gennem de sidste årtier. Ligesom informations- og kommunikationsteknologi som fjernsyn, video, internet osv. har ændret kommunikationsformerne og spreder globale forestillinger om vestlig livsstil, hvor køn indgår som et vigtigt element.

Hvor antallet af migranter er stigende, er befolkningstilvæksten det imidlertid også. Ser man procentdelen af mennesker, der lever uden for den nationalstat, de er født i, var den i 1990 den samme som i 1965, nemlig ca. 2.3%, men er anslået til aktuelt at være svagt stigende² (Zlotnik 1999, IOM 2000). Som Ninna Nyberg Sørensen skriver i sin artikel er knap halvdelen af disse mennesker kvinder, hvilket heller ikke er en ny udvikling kvantitativt set. Kvinder har migreret i lang tid og ikke kun som deres mænds koner. Kvindeandelen af migrationen betegnes tankevækkende nok ofte som en *feminisering* af migrationen. På trods af kvinders stabile andel af migrationen er et kønsperspektiv ofte fraværende eller underbelyst i meget af forskningen. Det er ikke nok at 'tilsætte kvinder og røre rundt', som feministiske forskere ofte ironisk har kommenteret 'tilsætningen af et kønsperspektiv' på diverse forskningsfelter. Migration skal undersøges som en kønnet proces.

ET OMSTRIDT OG POLITISERET FELT

Diskussionerne om køn, migration og medborgerskab i en globaliserende verden er karakteriseret af i hvert fald to paradokser. For det første, at mens (nogle) varer, kommunikation, elektroniske medier og især kapital frit flyder over grænser, så gælder denne grænseløshed ikke menneskers mobilitet. Tværtimod skærpes grænserne for de fleste menneskers mobilitet med mere restriktiv immigrationslovgivning og den øgede overvågning af for eksempel EU's ydre grænser. For det andet, følges forestillingerne om øget kulturel dominans og ensliggørelse

med stadig fremvækst af nationalisme, etnicisme og fremhævelse af partikulære identiteter. I dette sidste scenario indtager migranter ofte positionen som *symptom* på den truende globalisering, som *de fremmede*, der inkarnerer udefrakommende trusler. Måske skulle man i stedet vende fjendebillederne på hovedet og betragte *debatten* som symptom for en tilsyneladende presset og pinagtig forandringsproces ind i det globaliserende, post-industrielle og multikulturelle samfund. Med inspiration fra Zygmund Bauman (1998) kan man sige, at usikkerheden og bekymringen over disse forandringsprocesser omformes til et forsvar af 'traditionelle' og kollektive identiteter. Med fokus på lov og orden, hvor det umiddelbart kontrollerbare som for eksempel immigrationslovgivning strammes op. En tendens som efter den 11. september 2001 kun er blevet tydeligere.

Det er i denne forbindelse værd at huske på, at migration ikke er et nyt fænomen. Også før slutningen af det 20. århundrede har mennesker bevæget sig i stort antal, som for eksempel opdagelsesrejsende og missionærer, i forbindelse med slavehandlen, koloniseringerne og udvandringerne til den såkaldte Ny Verden. Og ikke mindst vore dages masseturisme. Nyhedsværdien i, at de mest uventede mennesker dukker op de mest uventede steder, som det så ofte er formuleret, må siges at være stærkt overvurderet.

Ikke desto mindre fremstilles tilstedeværelsen af migranter i den *vestlige* verden ofte som et særligt og akut problem, og den aktuelle debat om migration og medborgerskab er både omstridt og politiseret. I medierne og i det politiske liv er grundpræmissen som sagt ofte, at *det nationale* opfattes som truet af nye og efterhånden knap så nye tilflyttere. I mange, om end langt fra alle, tilfælde befolkes denne debat af en række genkendelige figurer, hvor kropstegn som køn, hud- og hårfarve, samt beklædning tillægges bestemte egenskaber. Blandt disse *figurer* kan nævnes 'tørklædekvinde' (under-

trykt, i hvert fald ikke dansktalende), 'den patriarkalske mand' (kvindeundertrykkende), den unge mandlige 'andengenerationsindvandrer/bølge' (potentiel voldtægtsforbryder og bandemedlem) og så videre. Disse stereotyper fungerer som forskelsmærker, som objekter for fantasi og frygt i forhold til det dominerende 'vi'. Andetheden understreges af den ofte brugte betegnelse *de fremmede*, som er en klar markering af ikke-tilhørsforholdet til Danmark, der tilsyneladende kan strække sig over flere generationer.

I sådanne udskillelses- og andetgørelsesmekanismer inddrages forestillinger om køn, kultur (inklusive religion) og etnicitet ofte som entydige forklaringsmodeller, der forklarer 'det hele' uden at inddrage for eksempel det sociale, politiske og historiske. Kønnen, kulturen og etniciteten lukker sig så at sige om sig selv. Reduceringen af de komplekse sammenhænge, ethvert subjekt er en del af, bliver til et spørgsmål om *deres* kultur, etnicitet eller køn, hvormed fokus fjernes fra de politiske, økonomiske og sociale og inklusions- og eksklusionsmekanismer, der går på tværs af køn, etnicitet etc. Dette betyder selvsagt ikke, at køn, etnicitet og kulturelle kontekster skal reduceres til et spørgsmål om social og økonomisk fordeling. Snarere handler det om at kontekstualisere diskussionerne om migration og medborgerskab og anvende analytiske greb, der åbner op for et mere raffineret køns- og magtperspektiv – som udstiller inklusions- og eksklusionsmekanismer frem for at naturliggøre eller overse dem.

TEORETISKE PERSPEKTIVER

Antropologen Liisa Malkki (1992) har lanceret udtrykket *den nationale orden*, som er et nyttigt begreb til at problematisere ovenstående diskussioner med. *Den nationale orden* henviser til forestillingen om, at ethvert individ hører til ét sted, i ét klart afgrænset og utvetydigt territorium, nationalstaten eller alternativt et kulturelt veldefineret område.

De forskellige nationale subjekters tilhørsforhold og relationer er defineret som dirigeret mod national loyalitet inden for og kun inden for nationalstatens grænser. Ligeledes er tilhørsforholdets territoriale udbredelse sammenfaldende med én velafgrænset kultur. Den nationale orden dikterer med andre ord *entydighed*; hjemme er kun ét sted, den fædrene nationalstat. Entydigheden naturliggøres med biologiske og familiære metaforer som rødder, blod, fædreland etc. Migranternes – måske – flertydige loyaliteter og identiteter falder uden for denne orden og opfattes som problematiske og truende afvigelser.

Den nationale orden udgør altså ét perspektiv på forholdet mellem tilhørsforhold og nationalstaten. Det er netop en begrebsliggørelse af den ideologi, der opdeler verden i klart adskillelige enheder. For eksempel stiller globaliseringens fokus på strømninger, global integration og sammenhæng spørgsmålstejn ved den nationale orden, såvel som nationalstaters *faktiske* praksisser på mange måder overskrider den.

De problematikker som dette temanummer sætter fokus på, tager i vid udstrækning udgangspunkt i nationale referencerammer, men udfordrer entydigheden. Indenfor migrationsforskning har teorier om transnationale praksisser og diaspora vundet frem. Det transnationale perspektiv fokuserer på forholdet mellem migranter og de (mindst to) nationalstater, de er involverede i. I stedet for et fokus på enten *emigration* (migranternes bevægelser ud af et land) eller *immigration* (migranternes bevægelser ind i et land) og følgende optagethed af assimilation eller integration som primært relateret til værtslandets normer fokuserer perspektivet på bevægelser, relationer og tilhørsforhold *mellem* lokaliteter i de forskellige lande, det *transnationale*.

Diasporaperspektivet hentyder til migrantgruppers spredning i flere nationalstater, hvor de pågældende befolkningsgrupper har en bevidsthed om en fælles oprindelse, og hvor deres tilhørsforhold blandt

andet tager udgangspunkt i oprindelseslandet. Perspektivet søger at gribe flertydigheden i at definere sig i forhold til distancen til 'hjemlandet' eller med James Cliffords ord at skabe 'hjemme væk fra hjemme' (Clifford 1994, 320).

Sat på spidsen kan man sige, at hvor store dele af den offentlige og politiske debat tager udgangspunkt i et essentialistisk og andetgørende perspektiv med befæstningen af 'os og dem', har denne del af forskningen bevæget sig i retning af opløsningen af essentialistiske identiteter og problematiseringen af den nationale entydighed. De transnationale og diasporiske perspektiver tilbyder netop en *genfokusering* af allerede kendte problematikker (Al-Ali & Koser 2002, 2), såvel som at åbne op for nye forskningsfelter. Køn er et centralt omdrejningspunkt i begge tilfælde.

INDHOLD

At migranter deltager i relationer, der strækker sig over nationale grænser, og definerer deres loyalitet i forhold til flere nationalstater, udfordrer forestillinger om medborgerskab. I dette temanummer udforskes køn og medborgerskab meget bredt i forhold til forskellige slags deltagelse og tilhørsforhold. Indlæggene viser, hvordan migration påvirker og påvirkes af blandt andet familierelationer, tilhørsforhold, medgift, politisk deltagelse og kønskonstruktioner samtidig med, at migrationen analyseres i historiske, sociale, kulturelle og politiske kontekster.

I temanummerets første artikel *Transnationaliseringen af husmoderlige pligter* diskuterer Ninna Nyberg Sørensen den såkaldte feminisering af international migration. Hun introducerer forskellige migrationsteorier og argumenterer for, at begrebet det transnationale sociale rum er velegnet til at identificere forskellige magtforhold, som køns- og klasse- og racehierarkier. Empirisk tager Sørensen udgangspunkt i dominikansk mi-

gration til USA og Sydeuropa. Migrationen til USA er først og fremmest domineret af familier, hvorimod kvinder udgør hele 85% af den dominikanske migration til Sydeuropa. Kvinderne arbejder først og fremmest som hushjælp; de passer børn, gamle og syge eller gør rent for at tjene penge til deres egne familiers velfærd eller overlevelse. Det huslige og moderlige arbejde er med andre ord transnationaliseret. Sørensen diskuterer, hvordan disse kvinder marginaliseres på adskillige niveauer i forhold til medborgerskab. Samtidig viser hun, at kvinderne italesætter forskellige forståelser af deres situation og handlemuligheder, alt efter om de (og forskeren) er lokaliseret i Spanien eller den Dominikanske Republik.

Øivind Fuglerud sætter i artiklen *The housewife and the soldier. Tamil constructions of womanhood in the age of migration* fokus på arrangerede ægteskaber. Fuglerud insisterer på, at et historisk og kulturelt perspektiv er nødvendigt for at nuancere debatten om indvandrerkvinder og ægteskab. Han undersøger forskellige kønsideal og opfattelser af medgift i historiske kilder, blandt den tamilske diaspora og i guerilla-bevægelsen De Tamilske Tigere. Indgåelse af ægteskab med en udenlandsk bosat ægtefælle er én migrationsstrategi blandt tamiler i Sri Lanka og har foruden kønspektivet et klart klassespektiv. Det koster dyrt at blive godt gift; midler, som det oftest kun er udenlandsk bosatte tamiler, der kan fremskaffe. Dermed bliver udlevelsen af det 'traditionelle' kvindeideal, hustruen og husmoderen med 'dyre sari'er og smykker' stort set afgrænset til familier, der enten selv er i diaspora eller har familiemedlemmer i udlandet.

I artiklen *Når hjemme er mere end et sted. Møder med velferdsstaten blandt somaliere i diaspora* diskuterer Nauja Kleist forståelser af hjem og tilhørsforhold blandt somaliere i Danmark. Med afsæt i to specifikke sæt erfaringer, italesat af en somalisk mand og kvinde, analyserer hun, hvordan kønede møder med Danmark er med til at

skabe forståelser af 'somalisk kultur' og Somalia som hjemland. Hverdagsracisme og manglende inklusion i det danske samfund skaber vrede og frustration over ikke – trods mange års ophold i Danmark – at være accepteret som ligeværdig medborger. Spørgsmålet stilles, om hvor mange år det tager at blive dansker – når huden er sort? Kleist tager udgangspunkt i det diasporiske perspektiv og viser, hvordan begreberne hjemme og hjemland er ambivalente og flertydige med køn som et centralt og forskelsskabende element, der skifter indhold alt efter position og perspektiv.

Lise Paulsen Galal tager fat på et andet aspekt af tilhørsforhold. I artiklen *Indvandrere og medborger – om politisk deltagelse blandt etniske minoritetskvinder* debatteres forskellige aspekter af medborgerskab og politisk deltagelse. Hvordan, spørger Galal, skaber man medborgere af tilflyttere? og hvilke implikationer er der ved at fokusere på kvindelige tilflyttere? Galal tager udgangspunkt i en række undersøgelser fra Danmark og andre europæiske lande. Hun afviser, at kategorien 'den etniske minoritetskvind' giver mening i sig selv og argumenterer for, at blikket i stedet må vendes mod de konstruktionsprocesser, der definerer og differentierer mellem forskellige politiske aktører. Dermed kan minoritetskvinders politiske deltagelse ses som resultatet af en form for konstruktionsarbejde alt efter, hvilke indflydelseskanaler og minoritetsdefinitioner de enkelte lande opererer med.

Med et gennemgående fokus på nationalt definerede migrantgrupper er det vigtigt at undersøge, hvordan det nationale i sig selv er et kønnet fænomen. Thomas Hylland Eriksen sætter den nationale symbolik under lup i essayet *The Sexual Life of Nations. Notes on gender and nationhood*. Han viser, hvordan nationale diskursers og symbolers kraft og effektivitet er afhængige af, hvordan de kønnes – og skifter køn – i forskellige situationer. Eriksen tager udgangspunkt i en række eksempler fra for-

skellige dele af verden, hvor forestillinger om seksualitet og slægtskab går igen. Helt aktuelt analyserer han statements af George Bush II og Osama Bin Laden efter 11. september 2001, hvor maskulinitet, aggressivitet og utvetydighed står i centrum. Refleksionerne omkring køn og det nationalt tilhørsforhold kobles afsluttende sammen med overvejelser om etnicitet.

Afsluttende sætter to debatindlæg kritisk fokus på indvandrer- og flygtningedebatten. Anne Bredström analyserer den svenske debat om æresdrab og kritiserer tendensen til at tage udgangspunkt i flygtninge og indvandreres 'kultur'. Anders Clausen tager fat på visuelle stereotyper af flygtninge og asylansøgere og fortæller historien om 'Den lille havfrue', som også kan ses på tidsskriftets omslag.

Vi håber, at temanummeret giver stof til eftertanke og diskussion. God fornøjelse!

Nauja Kleist

Temaredaktion:

Nauja Kleist og Rebecca Kledal

NOTER

1. Tak til bidragydere og referees for et godt samarbejde.
2. Det har ikke været muligt at finde helt aktuelle tal på det anslåede antal migranter i verden, men International Organization for Migration (IOM) anslår, at migrationen procentvis vil stige 2% årligt. Befolkningstilvæksten er anslået til at stige 1.2% årligt (United Nations Populations Division 2001).

LITTERATUR

- Al-Ali, Nadjé & Khalid Koser (2002): Transnationalism, international migration and home, in Nadjé Al-Ali & Khalid Koser (red.): *New Approaches to Migration? Transnational communities and the transformation of home*. Routledge, London/New York.
- Bauman, Zygmund (1998): Europe of Strangers, in Dorte Broen & Kristoffer Brix Bertelsen (red.):

Europe of Strangers. Integration policy in a comparative perspective. Dansk Flygtningehjælp & Det Danske Kulturinstitut, København.

- Clifford, James (1994): Diaspora, in *Cultural Anthropology*, 1994/3
- IOM (2000): *World Migration Report*. International Organization for Migration, Geneva.
- Malkki, Liisa (1992): National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity Among Scholar and Refugees, in *Cultural Anthropology*, 1992/1.

- United Nations Population Division (2001): *World Population Prospects. The 2000 Revision*. United Nations Population Division, New York.
- Van Hear (1998): *New Diasporas. The mass exodus, dispersal and regrouping of migrant communities*. University of Washington Press, Seattle.
- Zlotnik, Hania (1999): Trends of International Migration since 1965: What Existing Data Reveal, in Appleyard, Reginald (red.): *Migration and Development*. International Organization for Migration and the United Nations, Geneva.